

Tijdschrift

voor

Mensenrechten

PB-PP|B-00000
BELGIE(N)-BELGIQUE

TvMR

zestiende jaargang • juli-augustus-september 2018 • nr. 3
driemaandelijks uitgave
TvMR is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten v.z.w.

Inhoud	Update	2
	<ul style="list-style-type: none"> • Een kind sluit je niet op. Punt. • FPC Zelzate schendt privacy van patiënten • Burgerinfiltratie wettelijk verankerd	
	Editoriaal	3
	<ul style="list-style-type: none"> • Open grenzen? Goed idee <p><i>Paul Pataer</i></p>	
	Artikel	4
	<ul style="list-style-type: none"> • Groeien mensenrechten mee met hun habitat? De evolutie van het recht op een gezond leefmilieu onder impuls van klimaatrechtzaken <p><i>Vincent Bellinkx</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ontrafelen van de taboes rond gegevensverzameling en positieve actie voor Roma <p><i>Jozefien Van Caeneghem</i></p>	
	Rechtspraak	14
	<ul style="list-style-type: none"> • Grondwettelijk Hof in spreidstand m.b.t. de standstill-verplichting <p><i>Paul Pataer</i></p>	
	Interview	15
	<ul style="list-style-type: none"> • Mensenrechten, Iran en het Westen Een interview met Shirin Ebadi <p><i>Catherine van den Heyning</i></p>	

Afgiftekantoor: 9000 Gent 1
Bg TvMR PA3A9108
Afzendaradres: Liga voor Mensenrechten
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent
V.U.: Kati Verstrepen
Gebroeders De Smetstraat 75
9000 Gent

LIGA VOOR
MENSENRECHTEN
WWW.MENSENRECHTEN.BE

NMENSENRECHTENMENSE
RECHTENMENSENRECHTE
TENMENSENRECHTENMEN
RECHTENMENSENRECHTE
ENMENSENRECHTENMENSE
RECHTENMENSENRECHTE
MENSENRECHTENMENSEN
HTENRECHTENMENSENRE
NMENSENRECHTENMENSE
RECHTENMENSENRECHTE
CHTENMENSENRECHTENM
RECHTENMENSENRECHTE
ECHTNMENSENRECHTENM
TENMENSENRECHTENMENS
ECHTENMENSENRECHTEN
CHTENMENSENRECHTENM
ECHTENMENSENRECHTEN
RECHTENMENSENRECHTE
NRECHTENMENSENRECHT
ENMENSENRECHTENRECH

TvMR

Tijdschrift voor Mensenrechten
Driemaandelijks uitgave
Verschijnt vier keer per jaar
Aanbevolen citeerwijze: TvMR

ISSN 1379-0250

Redactie

Hoofdredacteur: Laurens Lavrysen
Eindredactie: Fabian Van Samang
Redactie: Charline Daelman, Caroline De Geest, Paul De Hert, Hadjira Hussain Khan, Eline Kindt, Dominique De Meyst, Marijke De Pauw, Willem Debeuckelaere, Veronique Joosten, Laurens Lavrysen, Michael Merrigan, Louise Streyntjes, Saila Quald Chaib, Paul Pataer, Maxime Stroobant, Jozefien Van Caeneghem, Catherine Van De Heyning, Arne Vandenbogaerde.

Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten vzw.

Abonnement op TvMR? Bel 09/223.07.38

Redactiesecretariaat

Liga voor Mensenrechten vzw
Gebroeders De Smetstraat 75, 9000 Gent
tel: 09 223 07 38 – fax: 09 223 08 48
e-mail: info@mensenrechten.be
website: <https://mensenrechten.be>

Redactionele samenwerking en disclaimer

Het Tijdschrift voor Mensenrechten is een initiatief van de Liga voor Mensenrechten vzw. De redactie heeft een volstrekt autonoom statuut. Het TvMR strekt tot het aanmoedigen van het onderzoek naar actuele mensenrechtenthema's en het verspreiden van de kennis hierover. Voor publicatie aangeboden teksten, arresten en vonnissen en te bespreken boeken mogen rechtstreeks naar het redactiesecretariaat worden gestuurd. De redactie behoudt zich alle rechten voor de publicatie van ingezonden artikels, werken, advertenties, ed. te weigeren. Aan de totstandkoming van deze publicatie is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden de redactie en de uitgever geen verantwoordelijkheid. Elke auteur is verantwoordelijk voor zijn/haar eigen redactionele bijdragen.

Lidmaatschap Liga voor Mensenrechten en jaarabonnements

Lid + abonnement op Tijdschrift voor Mensenrechten: 35 €
Lid + abonnement op Fatik, tijdschrift voor Strafbeleid en Gevangeniswezen: 40 €
Lid + abonnement op beide tijdschriften: 70 €
Steunend lid + abonnement op beide tijdschriften: 96 €
Lid zonder abonnement: 5 € per jaar

rek.nr. BE34 0011 2701 3290

Het is ook mogelijk om, losgekoppeld van het lidmaatschap, een abonnement op de tijdschriften te bekomen. Meer informatie bij Liga voor Mensenrechten.

TvMR online

Je kan TvMR online raadplegen. De laatste vier nummers zijn beschikbaar voor abonnees. Vraag een login via tvmr@mensenrechten.be. Surf naar tvmr.mensenrechten.be

© Niets uit deze publicatie mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, elektronische gegevensdragers of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande, uitdrukkelijke en schriftelijke toestemming van de uitgever.

Uit respect voor mens en milieu wordt TvMR gedrukt op kringlooppapier en zonder vluchtige organische stoffen door Druk in de Weer, Gent.

Een kind sluit je niet op. Punt.

Op 22 augustus is de Liga voor Mensenrechten samen met verschillende andere middenveldorganisaties naar de Raad van State gestapt tegen het opsluiten van gezinnen met kinderen zonder wettig verblijf. De coalitie vraagt de schorsing en opheffing van het Koninklijk Besluit dat de modaliteiten van opsluiting van deze gezinnen regelt. Op 11 augustus trad dit KB in werking. Hiermee gaat België tien jaar terug in de tijd. Ondanks diverse veroordelingen door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en ettelijke kritieken van internationale mensenrechtenorganen, begint België opnieuw met het opsluiten van kinderen om louter administratieve redenen. Op 14 augustus werd het eerste gezin zonder wettelijk verblijf vastgezet in het gesloten centrum 127bis van Steenokkerzeel. Het opsluiten van kinderen gaat in tegen het belang van het kind, zoals beschermd door de Belgische Grondwet en het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind. Het opsluiten van gezinnen is daarnaast ook een schending van het recht op familieleven en het recht op vrijheid – rechten die verankerd zijn in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens.

FPC Zelzate schendt privacy van patiënten

In augustus bleek uit een verslag van de Zorginspectie dat patiënten in het Forensisch Psychiatrisch Centrum van Zelzate systematisch afgeluisterd worden tijdens bezoeken van of gesprekken met hun familie, hun advocaten of de ombudspersoon. De bezoekersruimte staat niet enkel onder cameratoezicht. Er is ook af luisterapparatuur aanwezig die standaard ingeschakeld is. De audio en de camera worden enkel uitgeschakeld op uitdrukkelijke vraag van de advocaat en indien er geen veiligheidsrisico bestaat. Gesprekken van patiënten worden de facto dus systematisch afgeluisterd. Het systematisch af luisteren van patiënten in het FPC is een flagrante schending van hun recht op privacy en miskent het respect voor hun gezinsleven. De Wet Patiëntenrechten van 2002 stelt duidelijk dat patiënten recht hebben op hun intimiteit. Geen inmenging is hierop toegelaten, tenzij bij wet voorzien en wanneer dit nodig is voor de bescherming van de volksgezondheid of de rechten van anderen. Ook personen in internering hebben het recht om vertrouwelijke gesprekken te voeren met advocaten en familie.

Burgerinfiltratie wettelijk verankerd

Deze zomer werd een nieuwe bijzondere opsporingsmethode (BOM) toegevoegd aan het Wetboek van Strafvordering: de burgerinfiltratie. Deze vorm van infiltratie kan enkel gebruikt worden wanneer andere BOM-middelen niet effectief gebleken zijn in het onderzoek. Om tegemoet te komen aan het arrest van het Grondwettelijk Hof (dat eerder burgerinfiltratie had vernietigd) zijn er een aantal waarborgen ingebouwd, waaronder voorafgaande machtiging door de Kamer van Inbeschuldigingstelling (KI) en begeleiding en controle door speciaal daartoe opgeleide politieambtenaren. Het vergaarde bewijs kan bovendien enkel in aanmerking worden genomen indien het in belangrijke mate gesteund wordt door ander bewijs. De wet laat evenwel de bijzondere opsporingsmethode 'informantenwerking' ongewijzigd. Wat informanten mogen doen, kan heel ruim geïnterpreteerd worden. Dit zorgt er voor dat informanten in realiteit ook activiteiten kunnen ondernemen die eigenlijk onder infiltratie vallen. Op die manier worden zij dus als infiltrant ingezet, maar zonder machtiging door de KI. Ondanks de waarborgen blijft er dus ruimte voor inbreuken op de rechten van de verdediging.

Open grenzen? Goed idee

Op 10 december vieren we zeventig jaar Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) met het alom bekende artikel 1: "Alle mensen worden vrij en gelijk in waardigheid en rechten geboren." We weten intussen dat die vrijheid en gelijkheid niet universeel verworven zijn. Maar als uitgangspunt voor geopolitiek handelen is dat artikel nog steeds een uitstekend richtsnoer. Artikel 13 is minder, en schijnbaar almaar minder bekend: "Eenieder heeft het recht zich vrijelijk te verplaatsen en te vertoeven binnen elke staat en eenieder heeft het recht welk land ook, met inbegrip van het zijne, te verlaten en naar zijn land terug te keren." Dat klinkt niet direct als een pleidooi voor gesloten grenzen rondom een Europees fort... Akkoord, de naleving van het UVRM kan niet worden afgedwongen voor een of ander Hof, maar het openlijk verwerpen van die basisbeginselen is toch bevreemdend... en dat gebeurt constant. Met kreten als 'we kunnen niet het OCMW zijn van heel de wereld' en 'het pampieren van mensen zonder papieren moet stoppen drijven bewindslieden, hier en elders, mensenrechtenorganisaties in het nauw omdat ze voormelde artikels van de UVRM ernstig nemen door vluchtelingen en andere immigranten soelaas en bijstand te bieden en ze onder meer te redden van de verdrinkingsdood.

Nationale grenzen vormen blijkbaar geen enkel obstakel voor kapitaalvlucht naar belastingparadijzen, voor internationaal zakentoeerisme en voor verhandeling van topsporters. Militaire grootmachten worden ook vandaag door niets verhinderd om over alle grenzen heen en soms ver van de heimat bommen uit te strooien en wapens te verkopen. Trouwens, wat is een grens? Een streep in het landschap (soms kaarsrecht, zoals in Afrika) na beëindiging van een militair conflict of na ondertekening van een verdrag opgedrongen aan een zwakkere partij.

Moet het nog worden herhaald dat de landsgrenzen in andere continenten dan Europa en Amerika oneindig meer overschreden worden door vluchtelingen en andere buitenlanders dan bij ons? Tachtig procent van de vluchtelingen zoeken hun heil in een buurland op het eigen continent. De harde realiteit is dat arme landen veel meer vluchtelingen opvangen dan rijke landen.

Liberale democraten geloven hartsgrondig in het individuele zelfbeschikkingsrecht als pijler van hun ideale samenleving, maar zetten dat begrip heel vlug in de diepvries wanneer een Libiër of een Nigeriaan zelf beschikt noordwaarts zijn geluk te zoeken. Sociale democraten hopen nog steeds, al zingend, dat de verworpenen der aarde het recht hebben te ontwaken, om op zoek te gaan naar hun deel van de rijkdom in de wereld. Maar dat lied verstomt soms tot gemurmel.

Mogen we ons ergeren aan de gebrekkige logica van de Europese regeringsleiders, die einde juni 2018 na een toptoverleg oordeelden dat vluchtelingen uit het zuiden best worden opgevangen in Noord-Afrikaanse kampen, wat neerkomt op een open-grenzen beleid .... buiten Europa, welteverstaan.

Realisme gebiedt ons te beseffen dat een menswaardige politiek van open grenzen in onze contreien op dit moment nauwelijks aanslaat. Wel groeit de erkenning dat een wereldwijde en grenzeloze politiek van ontwikkeling en sociale rechtvaardigheid op termijn de enige doelmatige weg is om de stroom van vluchtelingen te laten wegebden. Maar er is geen enkel zichtbaar teken dat in die richting iets wordt ondernomen. De opvang van mensen, uitwijkend naar het rijke noorden, is daarom niet alleen een door het UVRM gedicteerde morele plicht, maar eveneens een eerlijk antwoord op een vraag naar het lenigen van menselijk nood, die voor een groot deel het gevolg is van een (gebrek aan), internationaal beleid dat 'we' zelf mee gestalte hebben gegeven.

Radna Fabias, een Nederlandse dichteres, afkomstig uit de Nederlandse Antillen, schrijft in haar dit jaar uitgegeven dichtbundel 'Habitus' een gedicht dat iets weergeeft van wat ik gezegd wou krijgen: "*Hun navelstreng is 12.000 kilometers lang / strakgespannen over de oceaan / hun kinderen zijn koorddansers / alleen de moedigsten durven / de weg naar huis af te leggen / velen komen er te laat achter / dat het touw slap is / slechts een enkeling komt thuis*".

Paul Pataer*

* Paul Pataer is lid van de redactie.

Groeien mensenrechten mee met hun habitat?

De evolutie van het recht op een gezond leefmilieu onder impuls van klimaatrechtszaken

Vincent Bellinkx¹

De Noordpool smelt, Zweden staat in brand, de oceaan lijkt op een plastic soep, landbouwgronden verzilten en waterbronnen drogen op. De omgeving waarin we leven verandert in snel tempo door de effecten die menselijke activiteiten op het leefmilieu hebben. De evolutie van de mensenrechten afgelopen decennia volgt het veranderende maatschappelijke bewustzijn rond milieuproblematiek. De recent uitgebrachte VN kaderprincipes over mensenrechten en milieu beginnen met de stelling: "Human beings are part of nature, and our human rights are intertwined with the environment in which we live. Environmental harm interferes in the enjoyment of human rights, and the exercise of human rights helps to protect the environment and to promote sustainable development."¹

Het recht op een gezond leefmilieu (RoGLM) is ontstaan uit de bovenstaande bezorgdheid en werd voor het eerst gearticuleerd in de Verklaring van Stockholm (1972): "Man has the fundamental right to freedom, equality and adequate conditions of life, in an environment of equality that permits a life of dignity and well-being."²

De grafiek³ op pagina 8 toont de grote sociale en ecologische uitdagingen waarvoor we staan: het bereiken van een goede levensstandaard voor iedereen én de bescherming van het globale ecosysteem om deze levensstandaard mogelijk te maken.

De 'world biocapacity' staat gelijk met de planetaire grenzen van het globale ecosysteem 'Aarde' dat we moeten respecteren om de planeet als leefbare habitat voor mens en natuur te behouden.

De antropocentrische ontstaansgeschiedenis van mensenrechteninstrumenten, zoals de Universele Verklaring voor de Rechten van de Mens, heeft tot

gevolg dat deze zelden tot nooit verwijzen naar de bescherming van het leefmilieu.⁴ Enkel in relatief nieuwe rechtsbronnen zoals de Zuid-Afrikaanse grondwet (1996) en het Afrikaans Handvest voor de Rechten van Mensen en de Volkeren (1981) vindt men het recht op een gezond leefmilieu terug. Recent doen zich echter drie interessante ontwikkelingen voor. Ten eerste heeft in maart 2018 John Knox, de VN speciale rapporteur voor mensenrechten en leefmilieu, met het oog op een toekomstig (wellicht politiek onhaalbaar) verdrag voor mensenrechten en milieu, kaderprincipes vastgelegd die op internationaal niveau de bakens moeten verzetten.

Ten tweede heeft in februari 2018 een 'advisory opinion' van het Inter-Amerikaans Hof voor de Rechten van de Mens enkele innovaties gesuggereerd rond de afdwingbaarheid van het RoGLM. Ten derde zorgt de explosie aan klimaatzaken overal ter wereld voor vernieuwing in het gebruik van mensenrechten in het kader van milieuproblematiek.

In dit artikel bespreken we eerst de ontwikkeling en huidige stand van zaken van het RoGLM, en behandelen we vervolgens de spanningsvelden die de nieuwe ontwikkelingen teweegbrengen ten aanzien van het klassieke mensenrechtenkader. Tot slot komt de invloed van recente klimaatzaken op het recht op een gezond leefmilieu aan bod.

Ontwikkeling recht op een gezond leefmilieu

Sinds de VN-Conferentie in Stockholm over het Menselijk Leefmilieu van 1972 begonnen meer en meer staten het RoGLM te integreren in nieuwe grondwetteksten. Vandaag bestaat het RoGLM in 172 landen. 150 van deze landen hebben het RoGLM formeel opgenomen in de grondwet. In de andere landen werd het ontwikkeld door de

¹ Vincent Bellinkx is doctoraal onderzoeker en assistent recht en ontwikkeling, faculteit rechten van de Universiteit Antwerpen.

² Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 1972, UN Doc. A/CONF.48/14/Rev.1, 3.

³ Global Footprint Network, 2012; UNDP, 2014a, <https://www.eea.europa.eu/soer-2015/global/setting-the-scene> (laatst geraadpleegd 30 juli 2018).

⁴ D. Shelton, "Whiplash and Backlash – Reflections on a Human Rights Approach to Environmental Protection", *Santa Clara Journal Of International Law*, 2015, 13-11, 12.

Artikel

rechtspraak of opgenomen door andere wetgeving.⁵ Dit heeft gezorgd voor een versterking van milieubeschermingswetgeving, het voorzien van een opvangnet bij gebrek aan andere juridische milieubeschermingsinstrumenten, een preventieve screening van milieuonvriendelijke wetgeving, een verhoogde publieke participatie en een sterkere juridische verantwoordelijkheid van overheden. Dikwijls wordt het RoGLM ook aangewend bij het aankaarten van zaken rond 'environmental justice' en milieumaatschappelijke problematieken.⁶

In België heeft de grondwetgever, naast het in 2004 ingevoegde artikel 7bis over duurzame ontwikkeling als algemene beleidsdoelstelling, in 1994 met artikel 23, lid 3, 4° het "recht op de bescherming van een gezond leefmilieu" ingevoegd als deel van titel II 'De Belg en hun rechten'. De uitwerking hiervan blijft beperkt tot het waarborgen van procedurele rechten zoals informatie en deelname aan besluitvorming en toegang tot de rechten in milieuzaken.⁷

Dit is in lijn met de bescherming die het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens door de rechtspraak van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) heeft ontwikkeld aan de hand van andere rechten en vrijheden, zoals het recht op leven (art. 2 EVRM), het recht op eerbiediging van zijn of haar privé- en gezinsleven en huis (art. 8 EVRM) en het recht op een eerlijk proces (art. 6 EVRM).

Zo heeft de Staat volgens het EHRM de positieve verplichting om procedurele rechten⁸ zoals het recht op informatie⁹ en recht op toegang tot de rechter¹⁰ te voorzien voor burgers die in een situatie terechtkomen waarbij ze negatieve milieugevolgen ondervinden, veroorzaakt door industrie of natuurrampen. Ook substantieve rechten met betrekking tot een gezonde leefomgeving worden door het Hof vooral ingevuld aan de hand van het recht op eerbiediging van ieders woning (art. 8 EVRM).¹¹ Er zijn echter grenzen aan

wat beschermd wordt. In verschillende zaken over luchthavenuitbreiding¹² en nucleaire testen¹³ besliste het Hof dat er, mits de procedurele vereisten vervuld zijn, een billijk evenwicht was tussen enerzijds de negatieve impact, die een minimum niveau moet bereiken om als dusdanig erkend te worden,¹⁴ en anderzijds de bescherming van de leefomgeving. Bijvoorbeeld in de zaak *Kyrtatos tegen Griekenland* stuit het Hof op haar beperkt vermogen om het milieu te beschermen indien er geen rechtstreekse sterke impact op de mens kan worden aangetoond.¹⁵ De impact op dieren in de leefomgeving kan niet gezien worden als beschermenswaardig onder het EVRM. In de zaak *Greenpeace e.a. tegen Duitsland*¹⁶ werd de aanklacht over de onwil van de overheid om maatregelen te nemen rond dieselmotortoot en luchtkwaliteit onontvankelijk verklaard, omdat de lokale overheid wel maatregelen hierrond had genomen en keuzes rond milieubeleid tot de bevoegdheden van de staat behoren. Dergelijke zaken voeden het debat over hoe ver het RoGLM precies reikt in het licht van discussies rond klimaatbeleid. Nog geen enkele zaak rond klimaatbeleid is tot bij het EHRM gekomen.

Andere regionale mensenrechtenverdragen in Afrika¹⁷ en Amerika¹⁸ hebben een RoGLM. In Afrika komen er weinig zaken voor, gezien het slecht functioneren van de Afrikaanse Commissie voor Mensenrechten en het uitblijven van een actief Afrikaans Hof voor de Mensenrechten. In Amerika stelt artikel 11 van het San Salvador protocol het RoGLM als niet rechtstreeks inzetbare rechtsgrond.¹⁹

Op VN-niveau heeft John Knox recent de 'Framework principles on human rights and the environment' gepubliceerd met als kernprincipe één: "States should ensure a safe, clean, healthy and sustainable environment in order to respect, protect and fulfill human rights,"²⁰ in samenhang met principe twee: "States should respect, protect and fulfill human rights in order to ensure a safe, clean, healthy and

5 D. R. Boyd, 'Constitutions, human rights and the environment' in A. Grear en L. Kotzé (red.), *Research Handbook on Human Rights and the Environment*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2015, p. 171.

6 *Idem*, p. 186-196.

7 M. Van Damme, *Overzicht van het Grondwettelijk Recht*, Brugge, Die Keure, 2015, p. 439.

8 Het EHRM integreert de verworven procedurele rechten van het Aarhus-verdrag mee in haar rechtspraak.

9 EHRM, *Öneryıldiz v. Turkey*, 2004; EHRM, *Guerra and others v. Italy*, 1998.

10 EHRM, *Lérablière asbl v. Belgium*, 2009; EHRM, *Howald Moor and others v. Switzerland*, 2014; EHRM, *Karin Andersson and others v. Sweden*, 2014.

11 EHRM, *Lopez Ostra v. Spain*, 1994; EHRM, *Fadeyeva v. Russia*, 2005; EHRM, *Taskin and others v. Turkey*, 2004; EHRM, *Tatar v. Romania*, 2009.

12 EHRM, *Flamenbaum and others v. France*, 2012.

13 EHRM, *McGinley and Egan v. United Kingdom*, 1998.

14 Om het minimum niveau te bepalen heeft het EHRM de 'Lopez Ostra' standaard ontwikkeld; zie EHRM, *Fedayeva v. Russia*, 2005, 16.

15 EHRM, *Kyrtatos v. Greece*, 2003.

16 EHRM, *Greenpeace e.v. and others v. Germany*, 2009.

17 Zie artikel 24 African Charter on Human and Peoples' Rights, 1981 (Banjul Charter).

18 Zie artikel 11 San Salvador Protocol bij het Amerikaans Verdrag voor de Rechten van de Mens, 1988.

19 S. Thériault, 'Environmental Justice and the Inter-American Court of Human Rights' in A. Grear en L. Kotzé (red.), *Research Handbook on Human Rights and the Environment*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2015, p. 312-313.

20 J. Knox, *Framework Principles on Human Rights and the Environment*, UN Special Rapporteur on Human Rights and the Environment, Genève, 2018, p.6.

sustainable environment” met als doel bestaande rechtsbescherming in te zetten voor milieudoelinden en het ondersteunen en beschermen van milieuoactivisten. Knox geeft aan dat “the Framework Principles should be accepted as a reflection of actual or emerging international human rights law.”²¹ In Knox’ Kaderprincipes zien we een convergentie tussen bescherming van mensenrechten en bescherming van leefmilieu, vooral wat betreft procedurele aspecten zoals het recht op informatie, toegang tot de rechter, transparantie en het recht op participatie. Toch zijn er nog spanningsvelden tussen de beide. In wat volgt noem ik enkele mogelijkheden waarmee we de relatie tussen beide rechtsdomeinen kunnen verbeteren.

Spanningsvelden en innovaties

Collectief en individueel recht

Omdat het leefmilieu een (collectief) gemeengoed is, lijkt het logisch om het beheer daarvan te verbinden aan juridische instrumenten die aangepast zijn aan het publieke belang en de collectiviteit, alsook collectieve (mensen)rechten. In België bestaan dergelijke collectieve rechten en ‘public interest litigation’ (PIL)²², afgezien van enkele uitzonderingen²³, niet. Door het gebruik van het RoGLM te linken aan klimaatbeleid, als “milieubeslissingen”, maakt het Aarhus-verdrag over recht op participatie, informatie en toegang tot de rechter in milieuzaken,²⁴ het mogelijk om mensenrechten in het algemeen belang en dus als PIL te gebruiken zoals in de Belgische klimaatzaak.

Een tweede voorbeeld is het Inter-Amerikaans Hof voor de Rechten van de Mens (IAHMR) dat het idee verwierp van individueel eigendom in het voordeel van inheemse bevolkingsgroepen wier opvattingen over een collectief eigendomsbegrip (recht op eigendom) en relatie met hun voorouderlijke gronden en natuurlijke leefomgeving afwijken van het individuele recht op eigendom. Een concept dat meer en meer weerklank krijgt in de vorm van juridische ‘commons’, goed van de gemeenschap dat toepasselijk is bij het

beheer van natuur en milieu.²⁵

Deze twee voorbeelden geven aan dat de dikwijls individualistische set-up van ons rechtssysteem bij milieuzaken op zijn functionele grenzen botst en dat er verder gegaan kan worden in het gebruik van collectieve juridische instrumenten.

Antropocentrisme versus ecocentrisme

Als reactie op het antropocentrische karakter van traditionele mensenrechteninstrumenten en de onbruikbaarheid hiervan voor het beschermen van de natuur maakt de rechtenbenadering op natuurelementen sterke opgang. In de ontwikkeling van deze ‘rights of nature’ fungeert de Ecuadoriaanse grondwet als gangmaker.²⁶ Onderzoek over de impact en implementatie van ‘rechten van de natuur’ in de Ecuadoriaanse context wijst uit dat, hoewel de Ecuadoriaanse overheid nog steeds inzet op extractivistische ontwikkeling van olie en mijnbouw, er een normevoluitie plaatsvindt die rechten van de natuur integreert in het Ecuadoriaanse rechtssysteem.²⁷

Dit gebeurt op instigatie van normondernemers uit het maatschappelijk middenveld, een overheidsadministratie die het als instrument gebruikt om eigen doeleinden²⁸ na te streven, en professionele rechters die het recht beroepshalve toepassen.²⁹ ‘Rights of nature’ kunnen mogelijks succesvol ingezet worden als juridische mechanismen voor natuurbescherming, mits de erkenning van de idee dat de mens deel uitmaakt van een groot ecosysteem en dat er geen tweedeling bestaat tussen mens en natuur. Op deze manier vloeit de rechtenbenadering van mensen en natuur ook in elkaar over.

Toekomstige generaties en generaties ver weg

Een uitdaging die nog aangegaan moet worden in het ontwikkelen van recht en rechtspraak is het bepalen van de juridische verantwoordelijkheid voor actie of gebrek aan actie met betrekking tot voorspelbare

21 *Idem*, p.3.

22 *Vorm van procedurerecht waarbij een individu of groep mensen een zaak aanhangig kan maken in het belang van de gemeenschap zonder dat de klagers er zelf direct belang bij moeten hebben. Bijvoorbeeld in India is het een zeer veel gebruikte vorm in het kader van milieuzaken.*

23 J. Laenens, K. Broeckx, D. Scheers en P. Thiriart, *Handboek Gerechtelijk Recht: Tweede Editie*, Antwerpen, Intersentia, 2008, p.85-86.

24 Aarhus Convention on Access to information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters, 1998.

25 *Case of the Kichwa Indigenous people of Sarayaku v. Ecuador (2012) para 145 over artikel 21 AHRM (recht op eigendom); S. Thériault, ‘Environmental Justice and the Inter-American Court of Human Rights’ in A. Gear en L. Kotzé (red.), Research Handbook on Human Rights and the Environment, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2015, p. 323.*

26 C.M. Kaufmann en P.L. Martin, ‘Testing Ecuador’s Rights of Nature: Why Some Lawsuits Succeed and Others Fail’, *International Studies Association Annual Convention, Atlanta*, 2016, p.1.

27 C.M. Kaufmann en P.L. Martin, ‘Testing Ecuador’s Rights of Nature: Why Some Lawsuits Succeed and Others Fail’, *International Studies Association Annual Convention, Atlanta*, 2016, p. 3-4.

28 *Die niet altijd in lijn liggen met milieubescherming, soms zelfs in strijd hiermee.*

29 C.M. Kaufmann en P.L. Martin, ‘Testing Ecuador’s Rights of Nature: Why Some Lawsuits Succeed and Others Fail’, *International Studies Association Annual Convention, Atlanta*, 2016, p. 9.

gevolgen van klimaatverandering. Het is moeilijk om te bepalen hoeveel verantwoordelijkheid een bepaalde overheid of organisatie in tijd, maar ook in ruimte, kan dragen in onze huidige complexe, samenhangende en geglobaliseerde economie. Een rechtenbenadering voor toekomstige generaties zou een optie kunnen zijn.

Rol van klimaatgeschillen- beslechting in de ontwikkeling van dit recht

De recente explosie aan klimaatzaken waarbij mensenrechten in nationale context aangewend worden voor klimaatdoeleinden, zorgt voor nieuwe ontwikkelingen in het RoGLM.³⁰ Onderzoekers Peel en Osofsky voeren twee mogelijke gebruiken van mensenrechten in klimaatzaken aan. Ten eerste kunnen mensenrechten rechtstreeks ingeroepen worden wanneer deze geschonden zijn of in de toekomst geschonden kunnen worden door nalatingen op het vlak van klimaatbeleid. Ten tweede kunnen mensenrechten gebruikt worden als interpretatie-instrument voor rechters om te beslissen over aansprakelijkheid of over 'public trust'.³¹

De link tussen mensenrechten en klimaatverandering wordt erkend door verschillende VN-rapporten, in het Parijs-akkoord enz., maar toch zijn er sterke drempels om ze daadwerkelijk toe te passen als juridisch instrument. Zo is het moeilijk om een causaal verband te bewijzen of om specifieke mensenrechtenschendingen toe te schrijven aan klimaatverandering. Ook is het een uitdaging om mensenrechtenschendingen vast te stellen voor toekomstige effecten van klimaatverandering, en ze extraterritoriaal toe te passen.

De klacht van Ashgar Leghari voor het Lahore High Court tegen de Republiek Pakistan³² is een goed voorbeeld van het succesvol, rechtsreeks gebruik van mensenrechten in een klimaatgeschil. In deze PIL zaak klaagde een boer het gebrek aan adequate adaptatiemaatregelen tegen klimaatverandering

aan op basis van het recht op leven, het recht op eerbiediging van het privéleven en -woonst en het recht op eigendom met als argument dat dit voor toekomstige mensenrechtenschendingen zorgt, gezien de kwetsbaarheid van Pakistan voor klimaatverandering (overstromingen, droogte, enz.). De rechter beval hier dat een commissie als 'schoonmoeder' de internationale verplichtingen en klimaatactieplannen zou monitoren.³³

In de Nederlandse klimaatzaak³⁴ waarbij de NGO Urgenda samen met 800 burgers een aanklacht indiende tegen de Nederlandse staat omdat ze in gebreke bleef bij het uitvoeren van klimaatbeleid, werd geen directe mensenrechtenschending vastgesteld, omdat er geen directe link was tussen de klager (NGO Urgenda) en de schade (klimaatverandering). Wel erkende de rechter dat het gebrek aan actie door de staat op vlak van klimaatbeleid om haar burgers te beschermen tegen negatieve gevolgen van klimaatverandering kan leiden tot schending van het recht op leven (Art 2 EVRM) en het recht op respect voor privé- en familieleven (Artikel 8 EVRM). Dit heeft een interpretatieve werking gehad bij het vaststellen van de aansprakelijkheid en de fout van de Nederlandse staat.³⁵ Tevens heeft de Zuid-Afrikaanse rechter in de Earthlife-zaak het recht op een gezond leefmilieu gebruikt om de klimaatimpact te bepalen bij het verlenen van een vergunning voor het openen van een nieuwe steenkoolcentrale.³⁶

Het Inter-Amerikaans Hof voor de Rechten van de Mens (IAHMR) heeft in een recente 'advisory opinion'³⁷ over staatsaansprakelijkheid voor milieuschade onder het Amerikaans Verdrag voor de Rechten van de Mens drie nieuwe stappen uiteengezet. Ten eerste erkent het Hof een op zichzelf staand fundamenteel recht op gezond leefmilieu. Dit zagen we al opduiken in nationale grondwettelijke rechtsteksten en in Afrikaans regionaal recht, maar het is nieuw in de Amerikaanse context waar het artikel 11 van het San Salvador Protocol enkel een niet direct inroepbaar recht beschreef.³⁸ Ook erkent het Hof een 'recht van natuur' waarbij bossen, rivieren en bergen als rechthoudend subject worden erkend, zelfs als er geen aantoonbare

30 UN Environment, *Status of Climate Change Litigation - A Global Review*, Nairobi, 2018, p. 31-33.

31 De 'public trust' doctrine bestaat enkel in common law landen. Zie: J. Peel en H. M. Osofsky, 'A Rights Turn in Climate Change Litigation?', *Transnational Environmental Law*, 2017, p. 5.

32 Ashgar Leghari v. Federation of Pakistan (W.P. No. 25501/2015), Lahore High Court Green Bench, 2015.

33 UN Environment, *Status of Climate Change Litigation - A Global Review*, Nairobi, 2018, p. 16.

34 Stichting Urgenda t. Nederland, Rb. Den Haag, 24 juni 2015.

35 J. Peel en H. M. Osofsky, 'A Rights Turn in Climate Change Litigation?', *Transnational Environmental Law*, 2017, p. 14.

36 Earthlife Africa Johannesburg v. Minister for Environmental Affairs and Others, High Court of South Africa, Gauteng Division, Pretoria, 8 maart 2017.

37 Inter-Am. Ct. H.R., 'The Environment and Human Rights, State Obligations in Relation to the Environment in the Context of the Protection and Guarantee of the Rights to Life and to Personal Integrity - Interpretation and Scope of Articles 4(1) and 5(1) of the American Convention on Human Rights', *Advisory Opinion OC-23/18, (ser. A) No. 23, 15 November 2017*.

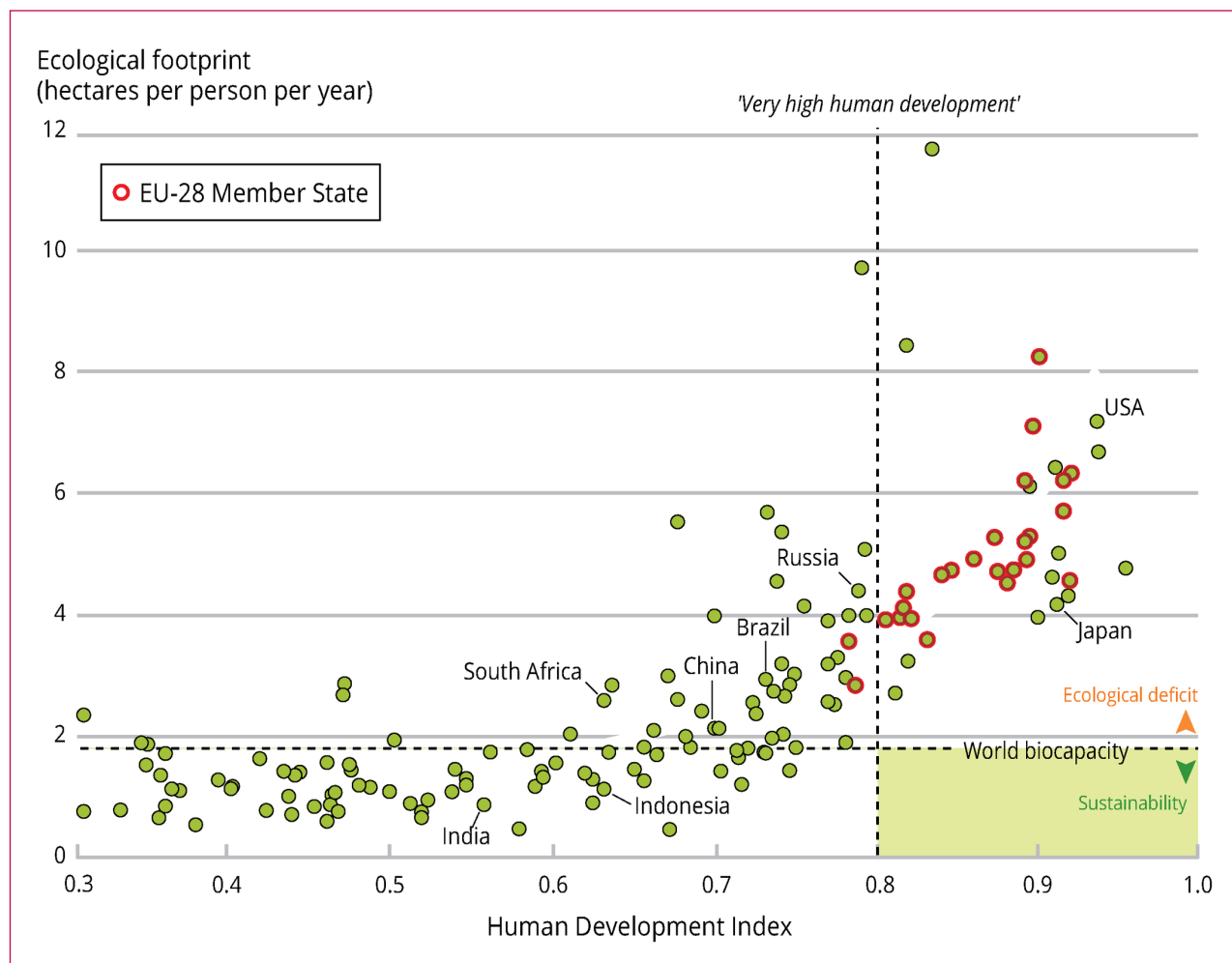
38 S. Thériault, 'Environmental Justice and the Inter-American Court of Human Rights' in A. Grear en L. Kotzé (red.), *Research Handbook on Human Rights and the Environment*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, 2015, p. 313.

schade is voor mensen.³⁹ Ten tweede ontwikkelt het Hof een 'test' voor de extraterritoriale toepassing van het recht wanneer er sprake is van milieuschade. Het Hof vertaalt het concept van 'effectieve controle' over rechtssubjecten in grensoverschrijdende situaties naar een 'causale relatie' tussen de vervuilende activiteit van een staat en de grensoverschrijdende impact op mensenrechten. Dit lost mogelijks het probleem van veel klimaatzaken op wanneer men aansprakelijkheid voor het recht op een gezond leefmilieu extraterritoriaal kan toewijzen. Ten derde legt het Hof internationaal milieurechtelijke principes - zoals de plicht tot het voorkomen van milieuschade, het voorzorgsbeginsel, de plicht tot samenwerking met getroffen staten en procedurele milieurechten - uit als integraal deel van mensenrechten.^{41 42}

Besluit

We zien een convergentie van mensenrechten en milieurecht op procedureel vlak. De bescherming van milieu en de bescherming van mensenrechten krijgen op bepaalde vlakken een gelijkaardige juridische inhoud. Hiervan zijn participatierechten en toegang tot de rechter goede voorbeelden.

In onze globale habitat, waar klimaatverandering een sterke impact heeft op het directe leefmilieu van de mens, ziet men dat de interpretatie van het recht op een gezond leefmilieu als mensenrecht hier aan wordt aangepast. De manier waarop het RoGLM gebruikt wordt in klimaatgeschillenbeslechting geeft mooi weer hoe mensenrechten misschien toch een rol kunnen spelen in het redden van onze habitat.

39 *Supra* noot 37, *Advisory Opinion*, para 62–63.

40 *Causale relatie is niet hetzelfde als een direct causaal verband. Supra* noot 37, *Advisory Opinion*, para 101.

41 *Supra* noot 37, *Advisory Opinion*, para 126.

42 M. L. Banda, 'Inter-American Court on Human Rights' *Advisory Opinion on the Environment and Human rights*, *American Society of International Law, Insights*, Volume 22, issue 6, 2018.

Ontrafelen van de taboes rond gegevensverzameling en positieve actie voor Roma

Jozefien Van Caeneghem¹

De Roma-minderheid is de grootste en de meest gediscrimineerde etnische groep in Europa. In 2011 lanceerde de Europese Commissie een EU-kader voor de nationale strategieën voor de integratie van Roma tot 2020.² In praktijk is sindsdien weinig tot niks veranderd voor de naar schatting zes miljoen Roma in de EU. De tekortkomingen van de huidige aanpak zijn veelvoudig. Dit artikel is gebaseerd op het doctoraatsonderzoek van de auteur en focust op twee controversiële elementen die steevast aan bod komen in discussies: de nood aan etnische gegevens over Roma en aan positieve actiemaatregelen met een specifieke focus op deze minderheid.

De Roma-minderheid in Europa

De Roma-minderheid wordt vaak als één homogene groep beschouwd. Roma-gemeenschappen hebben echter zeer diverse kenmerken, onder andere met betrekking tot hun nationaliteit, de talen die zij spreken, hun geloofsovertuigingen, het al dan niet hebben van een migratieachtergrond, en hun sociaaleconomische situatie. Daarom hanteert dit artikel de Europese definitie van Roma: "Een overkoepelende term voor groepen mensen met min of meer vergelijkbare culturele kenmerken, zoals de Sinti, travellers, Kalé, gens du voyage, zigeuners en dergelijke, ook als zij sedentair leven," wat voor ongeveer 80% van de Roma het geval is.³

Om de diversiteit onder Roma gemeenschappen te illustreren, kan verwezen worden naar de Belgische Nationale Roma Integratie Strategie van 6 maart 2012, die vier verschillende groepen dekt:⁴

1. De *Manouches*: de Belgische Sinti die reeds sinds de 15e eeuw in België zijn, de Belgische

nationaliteit hebben, voornamelijk in caravans leven en Sinti Romani spreken, alsook de taal van het gebied waar zij wonen.

2. De *Romani*: nakomelingen van migranten die naar België kwamen na het afschaffen van de slavernij in Moldavië en Walachije in 1856. Ook zij hebben de Belgische nationaliteit, zijn semi-nomadisch en spreken Vlax Romani en Frans.
3. De *Voyageurs*: inheemse Belgen die afstammen van voormalige rondreizende ambachtsmannen. Zij zijn niet etnisch verbonden met de Roma, maar delen wel sommige culturele kenmerken met hen (zoals huisvesting, mobiliteit, handel). 'Voyageurs' wonen in caravans of in huizen en spreken Nederlands of Frans, met invloed van het Bargoens.
4. De *Oost-Europese Roma*: zij kwamen naar België na het einde van de Tweede Wereldoorlog en de val van het IJzeren Gordijn. De meesten onder hen hebben de Belgische nationaliteit niet, maar hebben wel een Belgische verblijfsvergunning. Zij leven voornamelijk in huizen of appartementen.

Naast culturele kenmerken, hebben de verschillende groepen die onder de noemer Roma vallen ook nog een andere gemeenschappelijke kenmerk: de discriminatie, vooroordelen en stigmatisering waarmee zij geconfronteerd worden. De situatie is zo erg dat naar het specifieke en diepgewortelde racisme tegen deze minderheid als 'zigeunerhaat' verwezen wordt. Deze haat is gebaseerd op eeuwenoude stereotypen die vandaag nog steeds voortleven en bovendien bijzonder moeilijk uit te roeien zijn. De manier waarop

1 Jozefien Van Caeneghem behaalde op 1 december 2017 de titel Doctor in de Rechten aan de Vrije Universiteit Brussel met haar Engelstalig proefschrift 'The use of ethnic data collection and positive action to combat discrimination and promote equality and social inclusion of the Roma minority in Europe.' In 2017-2018 was zij als juridisch expert nauw betrokken bij de externe tussentijdse evaluatie van het 'EU-kader voor de nationale strategieën voor de integratie van de Roma tot 2020' voor het Directoraat-Generaal Justitie en Consumentenzaken van de Europese Commissie. Gedurende het academiejaar 2018-2019 zet zij haar academisch onderzoek over Roma verder als Fulbright bursaal aan de Universiteit van Harvard in de Verenigde Staten.

2 Europese Commissie, Een EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van de Roma tot 2020, 5 april 2011, COM(2011) 173 definitief.

3 Idem.

4 België, Nationale strategie voor de integratie van Roma, 6 maart 2012, p. 7-8.

gerapporteerd wordt over incidenten met Roma in de media, alsook de stijgende en zorgwekkende trend van nationalisme en extreemrechts doorheen de EU de afgelopen jaren, maakt de situatie voor hen nog erger. Deze situatie is niet alleen onhoudbaar; ze is ook onaanvaardbaar in de EU, waar het vrijwaren van discriminatie en het promoten van gelijkheid van alle burgers, solidariteit en sociale cohesie hoog in het vaandel gedragen worden.

Het belang van en de link tussen gegevensverzameling en positieve actie

Er zijn naar schatting tien tot twaalf miljoen Roma in Europa, waarvan er ongeveer zes miljoen in de EU leven. Ook op nationaal niveau wordt er met schattingen gewerkt. Voor België zou het aantal Roma ergens tussen de 20.000 en de 40.000 liggen.⁵ De meeste EU-lidstaten verzamelen namelijk geen officiële gegevens over Roma. In de weinige gevallen waar dergelijke gegevens wel bestaan, zijn deze vaak niet betrouwbaar omwille van terughoudendheid onder Roma om zichzelf te identificeren als Roma. De gemaakte schattingen zijn echter ook niet altijd even betrouwbaar, aangezien de cijfers nogal kunnen variëren, afhankelijk van wie de schatting doet.

Het belang van zo accuraat mogelijke etnische gegevens mag niet onderschat worden. Zij verschaffen relevante informatie over de niveaus van sociale en economische integratie van Roma, maken het mogelijk om (indirecte) discriminatie bloot te leggen en voor de rechtbank te bewijzen. Daarnaast helpen etnische gegevens om bewustzijn te creëren over de situatie en de problemen van Roma en maken ze Roma sterker wanneer zij voor hun rechten strijden. Tenslotte zijn betrouwbare etnische gegevens bijzonder nuttig voor de implementatie, opvolging en evaluatie van positieve actiemaatregelen. Hier wordt verder dieper op ingegaan.

Etnische gegevensverzameling: een tweesnijdend zwaard

Dat etnische gegevens veel schade kunnen aanrichten, was duidelijk tijdens de Roma-vervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen de Roma een even groot percentage van hun totale bevolking verloren als de Joden. De 'zigeunervervolging' was mogelijk

in verschillende landen, waaronder België, op basis van bevolkingsregisters en volkstellingen. Meer recente voorbeelden van misbruik van etnische gegevens omvatten onder meer het gebruik van onofficiële gegevens over Roma door de politie om misdrijven op te lossen in verschillende lidstaten, waaronder Nederland en Zweden. Zo ook het nemen van vingerafdrukken van Roma zonder papieren in Italiaanse 'nomadenkampen' om 'illegalen' te kunnen opsporen en gedwongen uit te zetten uit informele nederzettingen.

Het is jammer dat etnische gegevensverzameling steevast negatief in het nieuws wordt gebracht, want dergelijke gegevens kunnen ook op een zeer positieve en nuttige manier gebruikt worden. Dank zij etnische gegevens over de schoolgang van Roma in de Tsjechische Ostrava-regio, kon in 2007 voor het Europees Hof van de Rechten van de Mens aangetoond worden dat Roma kinderen 27 keer meer kans hadden dan niet-Roma kinderen om in scholen voor kinderen met een mentale beperking te belanden. Het Hof besliste dat dergelijke betrouwbare en veelzeggende gegevens volstonden als prima facie bewijs van indirecte discriminatie tegen Roma.⁷

Omwille van verschillende situaties van misbruik van etnische gegevens, bestaan er veel misverstanden en taboes rond de verzameling van gevoelige informatie. Dergelijke gegevens kunnen nochtans ook gebruikt worden om de situatie van Roma te verbeteren indien de gegevens verzameld worden voor legitieme doeleinden, op een manier die het beste deze doelstelling dient en met inachtneming van de regels in de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG).⁸

Een eerste misvatting is dat het niet nodig is om etnische gegevens te verzamelen, want dat hetzelfde bereikt kan worden in het beleid op basis van niet-controversiële objectieve gegevens, zoals nationaliteit of taal. Het probleem met dergelijke gegevens is echter dat deze geen goede plaatsvervangers zijn voor etniciteit. De Roma zijn een zeer verscheiden minderheid, die vele gemeenschappen met zeer verschillende kenmerken omvat. Wanneer enkel op één of andere objectieve factor gefocust wordt, vallen automatisch Roma uit de boot. Roma-etniciteit kan niet objectief vastgesteld worden. Bovendien is het ook niet nodig, aangezien EU wetgeving het toelaat om etnische gegevens te verzamelen.

⁵ Raad van Europa, *Estimates and official numbers of Roma in Europe*, 2012.

⁶ EHRM, D.H. e.a. t. Tsjechische Republiek, 13 november 2007, nr. 57325/00, par. 182.

⁷ *Ibid.*, par. 188.

⁸ Verordening 2016/679 van het Europees Parlement en de Raad van 27 april 2016 betreffende de bescherming van natuurlijke personen in verband met de verwerking van persoonsgegevens en betreffende het vrije verkeer van die gegevens, 4 mei 2016.

Dit brengt ons tot de tweede misvatting, namelijk dat de EU etnische gegevensverzameling strikt verbiedt. Echter in bepaalde situaties bepaalt de AVG dat de verwerking van dergelijke persoonsgegevens mogelijk is.⁹ Onder andere wanneer de betrokkene uitdrukkelijk toestemming heeft gegeven of wanneer de verwerking noodzakelijk is “om redenen van zwaarwegend algemeen belang” of “met het oog op archivering in het algemeen belang, wetenschappelijk of historisch onderzoek of statistische doeleinden”.¹⁰ De strijd tegen discriminatie en het nastreven van gelijkheid kan gezien worden als dergelijk algemeen belang. Het is een gemiste kans dat dit niet letterlijk werd opgenomen in de nieuwe EU-wetgeving. De AVG voorziet in een reeks algemene en bijzondere beschermingsregels om misbruik te voorkomen, waaronder informatie-, documentatie-, anonimiserings- en rectificatieverplichtingen.¹¹ Het evenredigheidsbeginsel moet ook steeds nagestreefd worden en “passende en specifieke maatregelen” moeten genomen worden “ter bescherming van de grondrechten en de fundamentele belangen van de betrokkene”.

De derde en laatste misvatting is dat etnische gegevensverzameling neerkomt op een Roma-telling en etnische profilering. Gezien de voorheen geciteerde misbruiken van etnische gegevens over Roma, is het niet verwonderlijk dat beleidsmakers en Roma zelf vaak zeer weigerachtig staan tegenover dit instrument. Etnische gegevensverzameling kan echter gebaseerd zijn op een reeks bronnen, verzameld worden op allerlei manieren, en gebruikt worden voor een hele reeks doeleinden, waar zowel de Roma gemeenschappen als de hele maatschappij voordeel bij hebben. Naast officiële volkstellingen die gebruikt kunnen worden om het algemeen discriminatiebeleid uit te werken, kunnen etnische gegevens bijvoorbeeld ook onofficieel verzameld worden via enquêtes door onderzoekers die onder andere inzicht willen krijgen in de discriminatie-ervaringen van Roma. Klachten over discriminatie tegen Roma die ingediend worden bij de politie of een mensenrechteninstituut, kunnen ook veel informatie opleveren die nadien gebruikt kan worden om het beleid beter af te stemmen op de noden.

Positieve actie: een brede waaier aan mogelijke maatregelen

Etnische gegevens en positieve actie worden samen besproken in dit artikel, omdat aan de hand van accurate en betrouwbare gegevens over Roma

speciale en tijdelijke maatregelen geïmplementeerd kunnen worden die aangepast zijn aan hun specifieke noden. Dergelijke maatregelen streven naar effectieve gelijkheid tussen deze minderheid en andere bevolkingsgroepen in domeinen waarin de minderheid achtergesteld is of benadeeld wordt omwille van discriminatie. Dergelijke gegevens maken het ook mogelijk om na te gaan of de ingevoerde maatregelen de situatie van Roma verbeteren. Zo niet, dan kunnen de nodige aanpassingen gebeuren. Indien wel, kunnen de maatregelen afgeschaft worden eens effectieve gelijkheid bereikt is. Welke soort gegevens (geaggregeerd of gedesaggregeerd,¹² persoonlijk of anoniem¹³) noodzakelijk zijn, hangt af van de soort maatregelen die gepast zijn in een bepaalde situatie.

Dit brengt ons tot de eerste – en meteen ook de grootste – misvatting die er bestaat omtrent positieve actie, namelijk dat dit synoniem zou zijn met ‘positieve discriminatie’ of ‘harde quota’. Dit houdt in dat iemand voorrang krijgt op iemand anders, enkel en alleen omdat die persoon een beschermde eigenschap bezit (bv. omdat hij/zij Roma is). Deze maatregel wordt gewoonlijk het meest besproken, omdat het de meest verregaande en controversiële vorm van positieve actie is. Dit is jammer, want positieve actie is een brede noemer, die twee groepen van maatregelen omvat, namelijk deze met en deze zonder voorkeursbehandeling.

Onder de zachtere maatregelen die geen voorkeursbehandeling inhouden, vallen:

1. de regelmatige evaluatie van het beleid en procedures om ervoor te zorgen dat deze geen ongewenste, negatieve impact hebben op Roma;
2. door middel van algemene criteria speciale aandacht geven aan benadeelde groepen, bijvoorbeeld door extra financiële middelen te geven aan scholen in een bepaald geografisch gebied waarvan geweten is dat er veel Roma ingeschreven zijn;
3. inspanningen leveren om Roma op bepaalde kansen en diensten te wijzen, bijvoorbeeld door job selectieprocedures te promoten in media die voornamelijk door Roma gebruikt worden; (4) niet-bindende doelstellingen invoeren om de participatiegraad van Roma te verbeteren, bijvoorbeeld bij wervingsprocedures.

⁹ Art. 9 AVG.

¹⁰ Art. 9, lid 2, (a), (g) en (j) AVG.

¹¹ Nieuw Artikel 21 en 22.

¹² HvJ 24 juni 2015, H.T., nr. C-373/13, ECLI:EU:C:2015:413.

¹³ Richtlijn 2003/86/EG, 14e overweging; Richtlijn 2003/109/EG, 8e overweging; Richtlijn 2016/801/EG 36e overweging.

De sterkere maatregelen houden wel een zekere voorkeursbehandeling in voor leden van de doelgroep:

1. individuele activering kan bijvoorbeeld inhouden dat trainingsplaatsen voorbehouden worden voor Roma, omdat zij ondervertegenwoordigd zijn op de arbeidsmarkt;
2. een voorkeursbehandeling kan op drie verschillende manieren gegeven worden, namelijk door het Roma-zijn in het selectieproces te beschouwen als:
  - een bijkomende, positieve factor,
  - de beslissende factor wanneer gekozen moet worden tussen twee kandidaten die verder helemaal gelijk gekwalificeerd zijn, of
  - de enige factor (harde quota).

Welke soort maatregelen het meest gepast is, zal afhangen van de specifieke noden en doelstellingen in de context waarin ze geïmplementeerd moeten worden. Het proportionaliteitsprincipe waaraan uitzonderingen op het gelijkheidsbeginsel onder EU recht moeten voldoen, lijkt te suggereren dat hoe groter/aanzienlijker de discriminatie of uitsluiting die aangepakt moet worden is, hoe sterker de geïmplementeerde maatregelen mogen zijn.¹⁴ In bepaalde situaties kunnen dus harde quota nodig zijn om Roma dezelfde kansen te geven als niet-Roma op de arbeidsmarkt.

Dit brengt ons tot een tweede misverstand, namelijk dat positieve discriminatie niet toegestaan is volgens Europees recht. Het klopt dat het Europees Hof van Justitie (HvJ) een eerder beperkende houding heeft aangenomen in haar rechtspraak ten aanzien van harde quota.¹⁵ Gezien de rechtspraak van het Hof tot dusver beperkt is tot positieve actie op basis van geslacht op de arbeidsmarkt, is het niet duidelijk of dezelfde houding zal toegepast worden op positieve actie op basis van andere discriminatiegronden op de arbeidsmarkt en daarbuiten, gezien de Rassenrichtlijn ook andere domeinen dekt.¹⁶ Hopelijk neemt het Hof een toleranter houding aan, daar het om andere benadeelde groepen gaat die zich in een andere situatie bevinden, andere noden hebben en andere hindernissen moeten overwinnen.

Drie voorwaarden voor het succes van gegevensverzameling en positieve actie voor Roma

Opdat gegevensverzameling en positieve actie voor Roma hun volledig potentieel kunnen verwezenlijken in het bestrijden van discriminatie en het promoten van gelijkheid en sociaaleconomische inclusie van Roma in de EU, is het belangrijk dat hun implementatie niet in isolatie gebeurt. Er is ook nood aan bewustmakingacties, actieve participatie van alle belanghebbenden en politieke wil op verschillende niveaus.

Bewustmakingacties

Gebrek aan kennis over etnische gegevensverzameling en positieve actie is een van de redenen voor de taboes rond deze instrumenten. Niet-Roma zijn zich vaak niet bewust van de geschiedenis en de huidige situatie en problemen van Roma. Beleidsmakers interpreteren de Europese privacy- en data protectiewetgeving verkeerd of te beperkend en kennen de brede waaier aan positieve actiemaatregelen waarover zij beschikken onvoldoende. Roma zelf zijn niet altijd bekend met de positieve rol die etnische gegevensverzameling en positieve actie kunnen spelen om hun situatie te verbeteren. Alle belanghebbenden moeten volledig geïnformeerd worden, zodat zij vertrouwd worden met deze instrumenten en er het potentieel van inzien. Bewustmakingacties kunnen onder andere de vorm aannemen van conferenties, trainingen, campagnes en het delen van goede praktijken.

Actieve participatie

Actieve participatie van alle belanghebbenden bij de voorbereiding, implementatie, opvolging en evaluatie van deze instrumenten is ook cruciaal. Nationale, regionale en lokale autoriteiten alsook ngo's en Roma vertegenwoordigers moeten op een betekenisvolle manier nauw samenwerken om ervoor te zorgen dat de situatie en noden van verschillende Roma-groepen in acht worden genomen. Roma moeten bijvoorbeeld nauw betrokken worden bij het opstellen van vragenlijsten, de keuze van etnische categorieën

¹⁴ M. De Vos, *Beyond formal equality – Positive action under Directives 2000/43/ED and 2000/78/EC*, Brussel, Europese Commissie, 2007, p. 53.

¹⁵ HvJ, 17 oktober 1995, *Kalanke*, C-450/93, (1995) ECR I-03051. HvJ, 11 november 1997, *Marshall*, C-409/95, (1997) ECR I-6383. HvJ, 28 maart 2000, *Badeck*, C-158/97, (2000) ECR I-01875. HvJ, 6 juli 2000, *Abrahamsson*, C-407/98, (2000) ECR I-05539. HvJ, 27 november 2001, *Griesmar*, C-366/99, (2001) ECR I-9383. HvJ, 19 maart 2002, *Lommers*, C-476/99, (2002) ECR I-02891.

¹⁶ *ERichtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming*, 19 juli 2000.

Artikel

waaruit gekozen kan worden en het verzamelen van de gegevens. Door Roma actief te betrekken bij de identificatie van financieringsprioriteiten en het voorbereiden, implementeren en evalueren van positieve actiemaatregelen, wordt de kans veel kleiner dat de specifieke noden van de meest benadeelde en gemarginaliseerde Roma over het hoofd gezien worden in het beleid.

Politieke wil

In sommige lidstaten verspreiden publieke ambtenaren openlijk stereotypen over Roma en wakkeren ze 'zigeunerhaat' verder aan. Afgelopen juni meldde de Italiaanse minister van Buitenlandse Zaken dat hij niet-Italiaanse Roma wilde uitwijzen aan de hand van een Roma-telling maar dat Italiaanse Roma jammer genoeg niet uitgewezen mogen worden. De door nationale overheden aangegane engagementen in de context van het EU-kader voor de nationale strategieën voor integratie van Roma tot 2020 zijn belangrijk, maar hun realisatie staat of valt met politieke wil op nationaal niveau. Omwille van een gebrek aan echte politieke wil werd tot dusver nog maar weinig gerealiseerd van het EU-kader.¹⁷ Beleidsmakers moeten zich echter

inzetten voor iedereen en met speciale aandacht voor gestigmatiseerde en gemarginaliseerde groepen zoals de Roma, die vaak niet over de nodige financiële en personele middelen beschikken om te lobbyen voor politieke aandacht.

Besluit

Het traditionele antidiscriminatiebeleid volstaat niet om de situatie van de naar schatting 6 miljoen Roma in de EU te verbeteren. Etnische gegevensverzameling en positieve actie worden naar voren geschoven als missende elementen in het huidige beleid. Hun potentieel wordt beperkt door de taboes die errond hangen. Door deze instrumenten meer onder de aandacht te brengen, kunnen misvattingen ontkracht worden, zodat ze vaker en efficiënter gebruikt kunnen worden. Bewustmakingsacties, actieve participatie en politieke wil kunnen helpen om wederzijds vertrouwen op te bouwen tussen alle belanghebbenden. Dit is noodzakelijk opdat beleidsinitiatieven hun volledig potentieel zouden kunnen bereiken. Daar hebben niet alleen de Roma, maar ook de maatschappij in haar geheel baat bij.

¹⁷ OSEPI, *Revisiting the EU Roma Framework: Assessing the European Dimension for the Post-2020 Future*, Brussel, 2017.

Grondwettelijk Hof in spreidstand m.b.t. de standstill-verplichting

Paul Pataer*

Het Grondwettelijk Hof heeft recent twee arresten gevelde, waarbij het telkens uiteenlopende interpretaties heeft gegeven aan de standstill-verplichting die gekoppeld is aan de eerbiediging van de sociaaleconomische grondrechten, zoals die zijn omschreven in artikel 23 van onze Grondwet. Op grond van die verplichting mag de wetgever een verworven niveau van bescherming van die rechten niet verminderen, tenzij er redenen zouden zijn van algemeen belang.

Met zijn arrest van 21 juni 2018 heeft het Hof bepalingen in de wet van 6 juli 2016 tot wijziging van de regeling inzake juridische bijstand en rechtsbijstand vernietigd. Rechtzoekenden, die een beroep hebben gedaan op een pro-Deoadvocaat, moeten daardoor niet langer een forfaitair remgeld van 50 € aan die advocaat betalen, zowel op het ogenblik van de aanstelling van de advocaat als bij elke stand van de procedure waarin die advocaat de betrokkene bijstaat of vertegenwoordigt. Het Hof oordeelde dat de invoering van dat remgeld in aanzienlijke mate het recht op juridische bijstand vermindert voor de personen die, wegens hun ontoereikende bestaansmiddelen, recht hebben op kosteloze juridische bijstand. Die vermindering is niet verantwoord door een reden van algemeen belang en is derhalve volgens het Hof in strijd met de standstill-verplichting inzake het grondrecht op toegang tot het recht, opgenomen in artikel 23 van de Grondwet.

Anderzijds is er het arrest van 19 juli 2018, waarbij het Hof een verzoek tot nietigverklaring van het Vlaams decreet van 14 oktober 2016 tot wijziging van de Vlaamse Wooncode van 1997 heeft afgewezen. Het verzoek was erop gericht een nieuw systeem van tijdelijke sociale huurcontracten ongedaan te maken, dat in de plaats moest komen van het bestaande stelsel van sociale huurcontracten van onbepaalde duur. Die tijdelijkheid werd gekoppeld aan het inkomen van de sociale huurder. Mocht dat inkomen een bepaalde grens overschrijden dan zou het huurcontract door de sociale verhuurder kunnen worden opgezegd

na negen jaar. Het Hof ziet daar geen graten in en oordeelt dat het nieuwe systeem berust op een reden van algemeen belang : de sociale huurwoningen moeten voorbehouden blijven voor zij die het echt nodig hebben en voor zolang zij er nood aan hebben. Het Hof stelt letterlijk dat het hier niet nodig is te bepalen of er een aanzienlijke vermindering is van het beschermingsniveau van het recht op behoorlijke huisvesting, zoals omschreven in artikel 23 van de Grondwet.

Waar we lucht mogen geven aan onze tevredenheid over de strekking van het eerste arrest, zo ontgoocheld zijn we met betrekking tot het tweede. Door te oordelen dat sociale huisvesting gereserveerd mag en zelfs moet zijn "voor de meest achtergestelde personen" laat het Hof zich verleiden tot een uitdrukkelijk politieke uitspraak, gesteund op een minimalistische visie inzake sociale grondrechten. Volgens de aangehouden redenering kan de woonzekerheid van zittende sociale huurders alsmear meer worden opgeofferd ten voordele van nog meer woonbehoeftige kandidaat-huurders. Het is het Hof blijkbaar ontgaan dat de betwistbare invoering van tijdelijke sociale huurcontracten door de Vlaamse overheid is ingegeven door het politieke statement dat het patrimonium aan sociale huurwoningen niet wezenlijk dient te worden uitgebreid, ondanks de lange wachtlijsten, en dat daarom de toewijzing van sociale huurwoningen nog selectiever dient te gebeuren. De indruk lijkt gewettigd dat het Hof hier impliciet steun geeft aan een gekleurde politieke visie, aangekleefd door een meerderheid in het Vlaams Parlement en door een eensgezinde Vlaamse regering. "Het algemeen belang" is moeilijk te definiëren door een Grondwettelijk Hof, maar bij deze oefening dreigt het Hof aangesproken te worden voor een onvoldoende gevoeligheid voor de door de Grondwet gecultiveerde scheiding der machten....

De spreidstand van het Hof in de besluiten en de motivering van beide voornoemde arresten is op zijn minst opmerkelijk.

* Paul Pataer is lid van de redactie.

Mensenrechten, Iran en het Westen

Een interview met Shirin Ebadi

Catherine van den Heyning*

In maart was de internationaal bekroonde juriste en mensenrechtenactiviste dr. Shirin Ebadi in België om de 'Amnesty International Leerstoel' aan de Universiteit Gent in ontvangst te nemen. Shirin Ebadi (70) is wereldwijd bekend voor haar strijd voor vrouwen- en kinderrechten in Iran. Dit leverde haar niet alleen de Nobelprijs voor de Vrede op, maar ook tegenwerking en bedreigingen in Iran. Het Tijdschrift voor Mensenrechten mocht haar interviewen.

TvMR: We interviewen u op wereldvrouwendag. Hoe belangrijk denkt u dat een dergelijke dag is in de strijd voor mensenrechten?

EBADI: Een dag als wereldvrouwendag blijft belangrijk voor de nationale en internationale aandacht voor mensenrechten en specifiek vrouwenrechten. Vrouwenrechten kunnen daarbij niet bekeken worden zonder oog te hebben voor de patriarchale cultuur, die een grote impact heeft op de bescherming en beleving van vrouwenrechten.

TvMR: In het Westen kwamen vrouwenrechten opnieuw in de schijnwerpers door de #metoo-schandalen, waarbij ook naar die patriarchale cultuur werd verwezen als boosdoener. Hoe beleefden men #metoo in Iran?

EBADI: Voor mij is #metoo zeker geen verhaal dat tot het Westen beperkt blijft en het is zeker geen luxeprobleem. Ook in Iran leeft dit. Zo zijn er vandaag op internationale vrouwendag weer verschillende betogingen in Iran en werden meerdere vrouwen gearresteerd voor hun vreedzaam verzet. Deze vrouwen, die vechten voor gelijke rechten, dagen het politieke systeem van Iran uit.

TvMR: Halen deze protesten iets uit? Hoe kijkt u daarnaar na verschillende decennia voor vrouwenrechten te ijveren?

EBADI: Na de islamitische revolutie is de positie van vrouwen in Iran er enorm op achteruit gegaan. Sindsdien proberen vrouwen hun positie weer te versterken en te verbeteren. En daar zijn zeker

successen in geboekt. In 2004 is bijvoorbeeld de voogdijwetgeving veranderd in het voordeel van vrouwen. Kleine overwinningen als deze geven feministische bewegingen de moed om vol te houden en gelijke rechten te blijven eisen.

TvMR: Ondanks de onderdrukking blijft de vrouwenbeweging, in tegenstelling tot bepaalde andere regimes, erg sterk en mondig. Hebt u daar een verklaring voor?

EBADI: Dit komt mee door onze oude beschaving van meer dan 5000 jaar oud waarin kennis steeds centraal bleef staan. Ook vandaag zijn onderwijs en kennis de grondstoffen voor emancipatie. Al vele jaren bestaat meer dan 60% van de studenten uit vrouwen. De vrouwen zijn daardoor over het algemeen hoger opgeleid dan de Iraanse mannen. Daarbij is er ook een cultuur, reeds lang, waarbij vrouwen mee bijdragen aan het publieke debat. Vrouwen mogen reeds meer dan 50 jaar stemmen in verkiezingen, wat vroeger is dan bijvoorbeeld Zwitserland. Gezien die geschiedenis en het opleidingsniveau weten vrouwen in Iran heel goed wat hun positie is en eisen ze gelijke rechten. We hadden immers rechten, maar ze zijn ons afgenomen na de islamitische revolutie.

TvMR: Autonomie is een terugkerend thema in uw boeken en interviews, onder andere het recht op autonomie van de vrouw. Zowel in het Westen als in Iran worden vragen gesteld naar de verzoenbaarheid van de autonomie van de vrouw met godsdienst, concreet de islam. Hier wordt deze autonomie vaak aangehaald om vrijheid van godsdienst te beperken in het openbare leven, terwijl we in Iran zien dat de autonomie van de vrouw dan weer beknot wordt door bepaalde theorieën over de beleving van de islam. Hoe verzoenbaar zijn autonomie en godsdienstvrijheid?

EBADI: Ik stel het volgende vast. In sommige islamitische landen willen vrouwen geen hijab dragen, maar worden ze gedwongen om dit toch te doen. In bepaalde Europese landen willen vrouwen dan weer wel een hijab dragen, maar wordt het hen verboden of worden ze daarin beperkt. In beide gevallen worden ze

* Catherine van den Heyning is professor Fundamentele Rechten aan de Universiteit Antwerpen, gastprofessor Strafrecht aan de VUB en advocaat bij Eubelius.

Interview

beperkt in hun autonomie. Waarom laten ze vrouwen niet gewoon de keuze? Waarom laten ze vrouwen niet gewoon de keuze? Kijk, in Europa wordt die beperking verantwoord door de hijab voor te stellen als een teken van fundamentalisme en onderdrukking. Maar in deze visie is het laten groeien van een lange baard evenzeer een teken van fundamentalisme. Toch wordt enkel het dragen van de hijab verboden of beperkt. Ik stel mij dan de vraag: waarom is er dan geen verbod of beperking op het dragen van een baard? Waarom wordt alles altijd aan vrouwen opgelegd? Ik vind het antwoord opnieuw in de verankering van de patriarchale cultuur. Die cultuur zegt dat het lichaam van een vrouw niet van haar is. Er worden haar dus regels opgedrongen.

TvMR: U spreekt over de sterke wortels van de patriarchale cultuur in deze samenleving die vrouwenrechten ondergraaft. Hoe kan dit veranderen?

EBADI: De belangrijkste opdracht is om vrouwen bewust te maken van de patriarchale cultuur en hen erop te wijzen hoe het werkt. Van elke discussie of elk debat wordt misbruik gemaakt waardoor vrouwenrechten het moeten afleggen. Laat mij een tekenend voorbeeld geven: de Abrahamse godsdiensten beschuldigen de vrouw - het is Eva die de zonde begaat en het is haar schuld dat iedereen het paradijs moet verlaten. Ik vraag dan me af: wie of wat is Eva? Mannen schreven en interpreteerden de teksten en schilderde de vrouw als zondig af. Ik ken weinig vrouwen die de heilige teksten interpreteerden. Het is een simpel voorbeeld van de werking van de patriarchale cultuur. Daarom vind ik dat het onderwijzen van vrouwen zo belangrijk is.

TvMR: U hebt in het verleden het belang van autonomie ook doorgetrokken op geopolitiek vlak, meer bepaald naar de inmenging van buitenlandse mogendheden in Iran. De tijdelijk verbeterde relaties tussen het Westen en Iran hebben geen impact gehad op de mensenrechtensituatie in Iran. Wat moet de rol van het Westen dan juist zijn?

EBADI: Ik blijf hameren op de universaliteit van mensenrechten. Als de mensenrechten, waar dan ook, niet worden gerespecteerd, heeft dit ook een impact op de internationale bescherming van mensenrechten. Westerse landen kunnen een belangrijke rol spelen in het bieden van bescherming van mensenrechten in Iran door de autoriteiten niet te helpen en te ondersteunen. Vandaag maakt het regime gebruik van Westerse middelen om zichzelf te verstevigen. Een voorbeeld: diegenen die zich in Iran aan corruptie

schuldig maakten en zich zo verrijkten, nemen hun geld mee naar het Westen. Jullie moeten dat geld niet meer aanvaarden. Hetzelfde geldt voor de verspreiding van propaganda via radio en televisie. Ze hebben zowel zenders in het Farsi als in andere talen, zoals het Engels of het Arabisch. En dat zenden ze allemaal uit via Europese satellieten. Zo kunnen ze in Iran en verder daarbuiten haat zaaien. Jullie moeten hen deze toestemming niet geven. Dat zou de mensenrechtensituatie in Iran direct verbeteren. Ngo's en mensenrechtenactivisten in het Westen kunnen zich dan weer inspannen door de stem

van de Iraanse bevolking aan de wereld te laten horen. Zo moeten ze eisen van hun landen dat ze de mensenrechtensituatie in Iran niet vergeten en de mensenrechten blijven aankaarten wanneer ze allerlei commerciële contracten aangaan met Iran.

TvMR: Amnesty International, waarvoor u de leerstoel zal bekleden, is één van die organisaties die reeds vele decennia mensenrechtenschendingen aankaart en een belangrijke rol speelt voor politieke gevangenen. Welke impact hebben hun acties in Iran voor deze gevangenen zoals bijvoorbeeld dokter en VUB-professor Ahmadreza Djalali?

EBADI: Deze acties zijn enorm belangrijk, ook al lijken ze niet altijd het gehoopte effect te hebben. Doordat een politieke gevangene internationale en diplomatieke aandacht krijgt door de acties van Amnesty International zullen hun detentievoorwaarden alvast verbeteren. De gevangenen voelen zich gesteund: hun situatie wordt belicht en hun stem gehoord.

Het regime probeert in meerdere gevallen het narratief rond deze gevangenen te manipuleren. Schuldbekentenissen, die onder druk zijn afgedwongen, worden op de staatszenders uitgezonden. Nogmaals, dat is één van de redenen waarom ik de Europese lidstaten met aandrang wil vragen de Iraanse zenders toegang te ontzeggen tot hun satellieten.

TvMR: U krijgt de leerstoel voor vele decennia inzet als mensenrechtenactiviste. Hoe ziet u de toekomst?

EBADI: Ik zie vele nieuwe jonge vrouwelijke stemmen in Iran die dit werk verder zetten. Vandaag nog gingen vele vrouwen op straat en enkelen van hen durfden de hijab als symbool af te leggen en zo gelijke rechten te eisen.

